

ВИТОМИР ВУЛЕТИЋ

ПЕТАР АЛЕКСЕЈЕВИЧ ЛАВРОВ О ЊЕГОШУ

„Ни један једини син земље није срећом овенчан“.

Луча микрокозма

„Живот, карактер и дело Рада Петровића били су једно: сукоб и борба између слободе и среће“.

Исидора Секулић

Књига руског слависте Петра Алексејевича Лаврова „Петр II Петрович Негош, влађка черногорски и его литературна дејателност“ појавила се у Москви 1887. године. Била је то друга књига о Његошу, прва је она Милорада Медаковића, која се појавила у Новом Саду 1882. Лавровљева врло обимна књига била је прва на једном страном језику. Она није дошла случајно и ненадано. Како се интересовање Руса за словенске књижевности појачавало и продубљивало, тако су најизразитија имена наше културе и уметничке књижевности продирали у руске и европске духовне просторе. Прво значајније дело о словенским књижевностима на руском језику је „Обзор историји славјанских литератур“ које је изишло у Петрограду 1865. Александра Николајевича Пипина и Владимира Даниловича Спасовича (за полску књижевност). Пипин посебно говори о Бранку Радичевићу и Његошу као најизразитијим представницима новије српске књижевности. Он истиче „Горски вијенац“ као „дивну националну поему“, која „у драмској форми приказује истеривање Турака из Црне Горе“ и која је „испуњена народним мотивима, истинском песничком снагом“ и „прожета осећањем националне слободе“.

Године 1871. Николај Гербељ је у своме зборнику „Поэзия славян“ превео три одломка из „Горског вијенца“. А у првом тому свог веома документованог и опширног дела „История славянских литератур“ 1879. године Александар Пипин поново го-

вори о томе да су Бранко Радичевић и Његош „стали на чело српских песника новог времена“. Он „Горски вијенац“ назива „монументалним делом“, „лирском српском Илијадом“, у којој су опевани „не догађаји, већ народна душа“, „не само јунаштво, понос слободног народа, већ његове најинтимније мисли и тежње“. Исте године, 1887, кад се појавила Лавровљева књига, у Москви је објављен превод „Горског вијенца“ А. Лукјановског.

Лавровљево дело о Његошу има два дела: први део је историографски и заузима више од половине књиге; други део је посвећен анализи Његошевих књижевних дела. Пошто је Црна Гора судбински била повезана с Русијом, Лавров је у уводу говорио о почецима односа између Русије и Црне Горе, о теократији у Црној Гори, о карактеру односа између ове две земље до доласка Његошевог на чело ове мале српске државе. Он истиче да су ти односи почели још за време Прутског похода Петра Првог против Турака, када су му Херцеговци, који су служили у његовој војсци, скренули пажњу на малу, релативно независну, Црну Гору. Лавров пише да се „на срећу Црне Горе“, „на далеком северу нашао“ поузданији савезник од Млетачке Републике. Али, као трезвен истраживач позитивистичке оријентације, он не испушта да нагласи да је Русију и Црну Гору упућивала једну на другу „истоветност интереса“, да је „проницљиви“ руски император повезао поступно кретање Русије ка југу са ослобођењем „једноверних и једноплемених народа Балканског полуострва“. Управо у Петрово време Црна Гора је, као релативно независна, била изабрана за посредницу између Русије и балканских Словена. Улога владике Данила, Василија, Саве и владике Петра I у приближавању Црне Горе Русији била је посредни увод у оно што ће учинити владика Петар II. Владика Василије ће чак молити царицу Јелисавету Петровну да Русија преузме трајно покровитељство над Црном Гором и да се о њој стара као о саставном делу своје царевине. Такве покушаје су чиниле и неке друге словенске области под Турском, али су руски цареви, из међународних политичких разлога, остављали те молбе без одговора. Они су материјално помагали Црну Гору и ту помоћ стално повећавали, свесни улоге коју би она могла одиграти у руској политици према Турској и Аустрији. Извесна криза у односима између Русије и Црне Горе наступила је почетком XIX века. Највећа сенка у тим односима било је писмо руског императора Александра I владици Петру I од 20. маја 1814. којим тражи да Црна Гора преда Аустријанцима Боку, коју су пре тога Црногорци ослободили од Француза. Лавров о томе чину пише: „Тако је у односу према Боки учињена неопростива грешка; али објашњење за њу ми смо склони да видимо у општем карактеру спољне политике императора Александра I после 1812. године, а не у неспоразумима између Русије и Црне Горе, који су искрсли у почетку владавине императора Александра.“

*

Лаврову су била неопходна уводна објашњења да би показао шта је претходило доласку Његошевом на чело Црне Горе. Овим и почиње историографски део књиге. У овом делу је занимљив и принцип периодизације Његошевог живота и владичанства — све је подређено односима Русије и Црне Горе. Прве три главе су изричите: прва глава „Васпитање и прве године владања Петра II до његовог пута у Русију“; друга глава — „Од првог путовања владичиног у Петроград 1833. до другог путовања у Русију 1837“; трећа глава — „Од времена другог путовања владичиног у Русију 1837. до 1848. г.“ Последња, четврта, глава носи наслов „Од 1848. г. до владичине смрти 1851. г.“. Разлози за овакву периодизацију постоје у положају Црне Горе, прикљештене између Турске и Аустрије, али и у улози Русије у заштити Црне Горе и у Његошевом односу према тој улози.

У првој глави Лаврова интересују ове теме: брига владике Петра I о наследнику, одлазак Ђорђа Петровића у Петроград као кандидата за наследника на школовање, његово напуштање духовних школа и прелазак на војно школовање, избор Радивоја Томова, његовом духовном буђењу, смрт владике Петра I и изновића у његовом духовном буђењу, смрт владике Петра I и избор Радивоја за његовог наследника, интриге гувернадурске породице Радоњић, укидање гувернадурства, посвећење Радивоја за архимандрита, долазак Ивана Ивановича Вукотића у Црну Гору, рад на унутрашњем преображају Црне Горе: оснивање Сената, отварање школа, покушај завођења пореске обавезе. Посебну пажњу Лаврова у овој глави привлачи међународни положај Црне Горе, побуне у суседним турским областима Албанији и Босни, однос Његошев с вођама устанака, његови преговори с побуњеничким босанским капетаном Хусеином, напади Црногораца на Подгорицу и неуспех тих напада, руска интервенција у заштиту Црне Горе, путовање на Цетиње руског конзула у Дубровнику Јеремије Гагића, извештај Гагићев руском Министарству спољних послова о стању у Црној Гори, преговори Црногораца и Турака и неуспеху тих преговора, опасност напада Турака на Црну Гору, интервенција Русије на Порти у корист Црне Горе, помоћ цара Николаја I Црној Гори у сређивању унутрашњих прилика, одлазак Његошев у Петроград на завладичење. Лавров истиче да је „строго конзервативни правац руске политике“ онемогућио настојање Босне и Црне Горе за потпуним ослобођењем.

У другој глави Лаврова интересује Његошев боравак у Петрограду 1833. и његово посвећење за митрополита, повратак из Русије у Црну Гору и Владичино старање о народној просвети, владичина молба руским властима да приме на школовање неколико црногорских младића и одбијање те молбе, народне школе у Црној Гори, отварање штампарије на Цетињу и књиге које су

у њој штампане, разлаз између владике, Вукотића и Вучићевића и њихово напуштање Црне Горе, Вучићевићеве интриге против Владике у Петрограду, сложени положај Црне Горе међу моћним суседима, односи с Турцима, мировни предлози Владичини Турцима у пограничним областима, тешкоће да се сачува мир, непрекидни погранични сукоби, односи Црне Горе и Аустрије и аустријске претензије на манастире Маине и Стањевиће, продаја Маина Аустријанцима.

Трећа глава обрађује драматичне догађаје између Владичиног другог путовања у Русију 1837. и немирне 1848. године. Узроци који су изазвали потребу да Владика по други пут крене у Петроград — прва је тема ове главе. А затим следе: налог Гагићу да за време Владичиног одсуства из Црне Горе отпутује на Цетиње и испита стање у Црној Гори, Гагићев извештај Министарству о овом путу, повратак Владичин на Цетиње, повећање руске помоћи, увођење дужности благајника у Црној Гори, односи с Турцима, догађаји око Грахова и сукоби с херцеговачким Турцима, одбрана Грахова од турских претензија, закључивање мира с босанским и херцеговачким везирима, нестабилност тога мира, стање на албанској граници, Турци заузимају Врађину и Јесендру. Владичина преписка о тим острвима с Русијом, Аустријом и везиром скадарским Омер-пашом, везирове интриге према пограничним црногорским племенима, Владичина молба за повећање руске материјалне помоћи да би се могле неутралисати те интриге, односи с Аустријом, догађаји око црногорско-аустријског разграничења, продаја Стањевића, питање и примена „суда кметова“ у решавању спорова између житеља Црне Горе и Боке, смењивање окружног начелника Боке Ивачића и његов одлазак из Котора, именовање Гријеа за начелника Боке, затегнути односи Црне Горе с властима у Боки, сукоб Ораховчана и Залажана, захтев Аустрије да Црногорци продају приватну имовину у Боки, Владичин сусрет с Гријеом и непосредна разјашњења односа.

Лавров посебно истиче да су цар и Министарство спољних послова Русије и за време првог, посебно за време другог Његошевог боравка у Петрограду, тражили од Владике да живи у миру с пограничним турским областима и да одржава добре односе с Аустријанцима. Практично, они су тражили од Његоша оно што није само од њега зависило, чиме су у целини црногорску историјску судбину подређивали својој политици према Турској и према Аустрији. Лавров је имао приговор на Владичину политику према Аустрији. Он се слаже с Нићифором Дучићем и Милорадом Медаковићем да је Владика био сувише попустљив према Аустријанцима при разграничењу, да је оно извршено на штету Црне Горе, да су Аустријанци, сем Маина и Стањевића, добили и неке друге црногорске пограничне територије. У исто време он не испушта да примети да за ову попустљив-

вост Владичину „кривица пад и на руске представнике који су руководили и посредовали у овој ствари“.

Четврта глава се бави положајем Црне Горе у догађајима 1848, устанком у Боки и прогласом Владике црногорског Бокељима, односом Црне Горе и Србије у тим догађајима, односом са Хрватима и баном Јелачићем, Владичином болешћу, његовим путовањем у Италију, његовом смрћу и тестаментом. У догађајима 1848. године, пре и касније, Његош је био сав обузет идејом о потпуном ослобођењу и уједињењу свих Срба и осталих Јужних Словена. И у овим догађајима он је безнадежно упирао погледе вере и наде у Русију. Тиме се може објаснити и његова понуда Николају I да у руским операцијама при гушењу устанка у Мађарској учествује и 4000—5000 Црногораца. Његош мисли да Србија није добро учинила што је у Војводину слала Книћанина да се бори против Мађара и пише кнезу Александру Карађорђевићу 14. априла 1849: „... куд би та срећа српска, мјесто Војводства да се онда на Босну окренуло, данас би се у рукама имало оно, што се не би могло изгубити; да једном може букнут ентузијазам силнога нашега народа у Турској, с подобним мјестоположенијем Срба не би нико могао главе доћи; мени се види да ми ово свагда можемо уредити“. Лавров истиче да судбина Босне и Херцеговине „виси о концу“, јер су ове провинције, вероватно, још задуго, ако не и заувек, изгубљене за српско јединство и независност. Он сматра да су у светлости каснијих догађаја Владичине речи кнезу Александру Карађорђевићу добиле пророчанску вредност и да говоре о његовој трезвеној процени околности.

Колико је Његош био обузет идејом националне слободе и националног јединства, и Косовским митом као извориштем снаге, види се и по ономе што је 1850. године говорио Љубомиру Ненадовићу у Италији: он мисли да би било добро да се Срби у Србији дигну против Турака, да би он подигао Црну Гору, па да се сви Срби сретну на Косову. И док би се дипломате размењивале нотама, „наша ствар би била готова“. Тада би Срби могли да кажу Европи да су они оно што Европа назива европском Турском, да за Србе није важно како ће их звати, већ захтевају да се на њих гледа као на људе, којима је драга слобода и просвета.

У овом делу књиге Лавров је приказао верно Његоша као владикау и владара, умео је веома рационално да искористи обимну архивску грађу која му је била под руком, успео је да дочара атмосферу времена и да прикаже сву драму кроз коју је Његош морао да прође и кроз коју је поступно израстала његова горостасна личност. Руски научник је с разлогом осећао дивљење према Његошевој личности, али јој није пришао глорификаторски. Дивљење је дискретно, налази се иза историјских и животних чињеница које он спретно слаже у мозаик и повезује у једну целину тим дискретним дивљењем. Интелектуални

и морални горостас, често је као владар био зависан од духовно и морално безначајних људи, који су били на утицајним положајима, али је са осећањем апсолутног достојанства умео да поднесе ту зависност у име добра Црне Горе и идеје српске слободе и јединства. На први поглед Његош није био успешан владар. Кад се прочитају ова књига и документа која доноси Лавров, треба истаћи да је огроман успех већ то што је у историјским ломовима очувано оно што је затечено. Лавров Његошу као владару у посебне заслуге приписује што је у Црној Гори укинуо двовлашће и уништио гувернадурство, што је ударио основе савременог државног уређења, о чему су маштали његови претходници, што је расцепкана и међу собом завађена црногорска племена привео поштовању новог државног поретка, што је отварао школе, основао штампарију и тиме допринео ширењу просвете у народу.

*

Други део књиге Лавров посвећује књижевнoисторијској анализи Његошевих дела. Овај део књиге има пет глава. Основни композициони принцип његов је хронологија — о Његошевим делима он говори оним редом како су настајала.

У првој глави Лавров говори о делима у којима је наговештаван Његошев песнички таленат, о његовим првим подражавањима народној поезији, о првим штампаним зборницима његовим „Пустињак Цетињски“ и „Лијек јарости турске“, о „Свободијади“ као Владичиној епској поеми.

У тумачењу Његоша као песника он полази од идеје да као велики песник он израста из народног усменог стваралаштва, да га је у целини у себе упио и да је од народне поезије снагом непосредног стварања успео да створи поезију непролазне уметничке вредности. Пут од подражавања народној поезији до њеног потпуног потчињавања сопственом таленту није био дуг. Једно од најуспелијих подражавања народној поезији је песма „Бој Руса с Турцима 1828. године“, која има више од 700 стихова. По лепоти, по патриотском одушевљењу она наговештава појаву необично снажног песника. После повратка из Русије 1833. Његош је на Цетињу отворио штампарију коју је са собом донео. Ту је он и штампао свој први зборник „Пустињак Цетињски“. Ти су стихови настали под непосредним утицајем боравка у Русији — отуда у њему много руских тема — само три оде посвећене су цару Николају I. Посебно је занимљиво шта Лавров каже о Његошевој оди посвећеној рођењу наследника руског престола, потоњег цара Александра II. Последње стихове ове оде у којима Његош позива тек рођеног Александра да што брже расте и у којима га назива сунцем словенских племена и од њега очекује да нам дарива слободу. — Лавров назива проро-

чанским после догађаја 1876—1878, који су, како каже, донели слободу Словенима на Балкану. Тада су Србија и Румунија добиле независност, а „Бугарској враћен живот“. За њега је цар Александар II „славни ослободилац сељака“, после тих догађаја постао је и „ослободилац Словена“. Шест година пре појаве Лавровљеве књиге, 1. марта 1881. године, Александар II је био убијен и тиме стекао ореол и „цара мученика“. Званична и славјанофилска Русија створили су култ овог руског цара. Ипак, Лавров сматра да су најбоље песме овог зборника „Заробљени Црногорац од виле“ и „Црногорац к свемогућем богу“.

Занимљива је историја „Свободијаде“, како је види Лавров. Његош је хтео овај зборник да посвети престолонаследнику Александру Николајевичу, тражио дозволу за то и, на посебан начин, доживео понижење. Из писама Јеремије Гагића се сазнаје да је на овај Владичин предлог Министарство спољних послова Русије затражило да му се пошаље рукопис зборника на преглед, јер се прибојавало „да се у поеми не садржи нешто политички што би му могло да засмета испуњењу његове жеље“. У Публичној библиотеци у Петрограду чува се примерак рукописа „Свободијаде“ који је тамо доспео заједно с папирима цара Николаја I после његове смрти. Очигледно, Његош је прихватио и ово понижење да би одобрвољио моћнике да помогну маленој Црној Гори и послао рукопис. Лавров пореди ову оригиналну варијанту са оном коју је после Владичине смрти објавио Љубомир Ненадовић. Он је дошао до закључка да је петроградска варијанта боља од објављене. Јеремија Гагић је у писмима Владици сугерисао да би стил поеме био „величанствени у свему благородан“ кад би се из ње избациле „ниске речи“. Лавров мисли да су ове сугестије „српског Аристарха“ утицале на Његоша и због тога жали, јер је Његош својим исправкама умањио вредност „Свободијаде“. Он закључује да је немогуће „не зажалити што Владици није пало на памет да „Свободијаду“ сачини од песама о биткама Црногораца с Турцима за слободу и независност“.

У другој глави Лавров говори о Владичиним песмама четрдесетих година, у којима види превагу религиозних мотива. Он није улазио у природу те религиозности, нити је могао улазити, већ је указао на њу као на доминантну одлику тих песама. Он посебно истиче песме „Ко си ти...“ и „Мисао“. О првој мисли да је занимљива по томе што је у њој Владика изразио свој поглед на улогу песника: у песми су три личности — филозоф, астроном и песник — и сваки од њих дефинише свој позив. Песма „Мисао“ уводи читаоца у круг тих питања и дилема, који су у то време заокупљали Владика. Религиозно расположење и посебну песничку вредност Лавров истиче у песми „Ода сунцу, спјевата ноћу без мјесеца“.

У овој глави посебну је пажњу Лавров, с разлогом, посветио поеми „Луча микрокозма“. У анализи ове поеме, као и у по-

ступку који је применио у анализи ранијих и каснијих Његошевих дела, он иде најједноставнијим путем — препричава и најизразитија места преводи у прози. Он проводи читаоца кроз свих шест песама поеме, посебно се задржава на трећој, у којој је приказан Свемогући на престољу заузет „стваралачким актом“. Њега, Свемогућег, чуди зашто заједно с арханђелима Михаилом и Гаврилом нема „и трећег, њима равног по чину — Сатане“ и од њих сазнаје да је овај остао на свом престољу у свом краљевству уљуљкиван хором бесмртне љубави. Сатана не жели више да се покорава Свемогућем. У својој побуни саблазнио је и Адама. Пошто напори арханђела Михаила и Гаврила нису успели да убеди Сатану да се покори Свемогућем, у петој песми је приказана борба легиона Сатане и његових савезника с легионарима Свемогућег. Трећег дана борбе Адам је напустио бојиште уз кајање што се придружио побуни. Лаврову је измакло да су и Сатана и Адам божанског порекла и да су оба вечни као Свемоцући. У шестој, последњој песми, Свемогући побеђује Сатану, осуђује га на вечно усамљеништво и на непрекидно сећање на оно што је изгубио. Адама је казнио тиме што га је послао на земљу и обукао у плот, али га је поштедео сећања на оно што је изгубио с могућношћу да се тамо врати кад се ослободи плоти.

Трећа глава је посвећена анализи „Огледала Србског“, Владичином раду на прикупљању етнографске грађе, помоћи коју је Владика указао Вуку. Он мисли ад је „Огледало Србско“ четврто издање српских народних песама. За њега је прво Вуково прво издање, друго је издање Симе Милутиновића, треће је друго Вуково издање, четврто је Његошево „Огледало Србско“. Једно од основних питања којим се Лавров у овој глави бави јесте да ли су све песме у „Огледалу Србском“ чисто народне или има и песама које је Владика написао. Њему су веома добро позната гледишта његових претходника који су се бавили овим питањем. Стојан Новаковић у својој Библиографији карактерише овај зборник као народне песме „о бојевима црногорским сабране под надзором Владике“; у часопису »Jihoslavjane« изричито се каже: »Ogledalo Srbsko junačke pjesme crnogorske o srbskom vojevanju, dilem národní, dilem jím složení«; Светислав Вуловић у „Годишњици Николе Чупића“ мисли да је то зборник јуначких народних песама црногорских, у коме има, „како тврде“, и оних које је Владика сам написао; Милорад Медаковић каже да му је првих година његовог боравка на Цетињу Владика давао да преписује јуначке песме које је прикупио, неке од њих он је сам саставио, „међу њима и оне о српском устанку“ и да им је дао име „Огледало Србско“.

Лавров је први учинио покушај да критички претресе све песме овог зборника, да их упореди с Вуковим и Милутиновићевим зборницима и да на основу те анализе дође до поузданијег закључка има ли у „Огледалу Србском“ и песама које је Његош саставио. У обимној и темељној анализи овог зборника

он закључује да многе песме у њему садрже значајније уметничке одлике од истих или сличних песама у Вуковим и Милутиновићевим зборницима. То га води закључку да су оне у основи народне и да су „делимично подвргаване преради“, што значи да их је Његош својим интервенцијама учинио уметнички убедљивијима. У закључку ове анализе Лавров је изричит: „Скупљач је хтео овим (насловом, В.В.) да обележи племенско јединство Срба и Црногораца, које је народ у Црној Гори живо осећао.“

У четвртој глави Лавров говори о „Горском вијенцу“ и „Шћепану Малом“. Кад пише о „Горском вијенцу“, он се посебно задржава на „Посвети праху Оца Србије“, на сижеу, на народним елементима у делу, на црногорској свакодневици као елементу дела, на Његошевем субјективном односу према теми, на композицији и форми дела, на одјецима његовим у српској критици. Кад говори о „Посвети...“, Лавров у први план истиче необично велико поштовање Његошево према Карађорђу. Тако он с одушевљењем говори о Карађорђевим подвизима у песми „Заробљени Црногорац од виле“, купио је 1839. године Карађорђеву сабљу да би наредне године написао песму „Сабљи бесмртног војда Карађорђа“, у „Огледалу Србском“ је Карађорђев портрет, а у предговору овог зборника он изражава посебно поштовање према Карађорђу. Лаврову су ови подаци били неопходни да би оповргао Медаковићево мишљење да је Његош прво био посветио „Горски вијенац“ кнезу Милошу и да је, после неспоразума с њим, променио своју одлуку и посветио своје дело Карађорђу. Лавров убедљиво доказује да „Посвета...“ није могла зависити од ове „случајне околности“. Дobar део „Посвете...“ Лавров преводи у прози.

Анализи сижеа „Горског вијенца“ руски слависта посвећује посебну пажњу, детаљно га претреса и задржава се на оним његовим чвориштима из којих еманирају песничка снага, дубока филозофска мисао и историјска истина. У својој анализи он преводи све значајније делове дела, од дилема и колебања Владике Данила до кола, преко тужбалице сестре Батрићеве и сна Вука Мандушића. Ликови Владике Данила и Игумана Стефана посебне су теме Лавровљеве расправе. О колима он каже да „далеко превазилазе обичне народне песме“, да се у њима садржи етика „прожета дубоким лиризмом“, да су „опевани подвизи јунака загрејани снажним патриотским осећањем аутора“. Њега је привукла још једна несбична одлика „Горског вијенца“: Његошева висока уметничка мера у опевању „муслиманских идеала“ — од тих места еманира „врело чувство источњачке поезије“. Лавров мисли да је Његош црте свог карактера исказао у лицу Владике Данила. Своје мишљење он заснива на томе да историјски подаци говоре о Владици Данилу као о одлучном и енергичном човеку, а у Његошевом делу он је на тренутке неодлучан и оклева да доноси судбоносне одлуке. Не треба сметнути с

ума да историја бележи само догађаје и не задржава се на унутрашњим преживљавањима оних који доносе одлуке. Из оваквог Лавровљевог мишљења могло би се закључити да је Његош био неодлучан и склон оклевањима и колебањима. Први део ове књиге, међутим, указује на супротно. Оно што историчара не интересује, у великој мери интересује уметника: историјски ток струји кроз човеков доживљај и добија људски садржај и смисао. По мишљењу Лаврова у лику Игумана Стефана још изразитије су уметнички изражена Његошева расположења, која су, по њему, слична онима у „Лучи микроkozма“.

Неки су југословенски критичари у монологу Игумана Стефана видели сличност с Дарвиновом теоријом о борби врста за самоодржање, а из чињенице да се „Горски вијенац“ појавио 1847, а Дарвинова теорија 1859. године произлази да је Његош био непосредни Дарвинов претходник. Лавров убедљиво негира ову мисао и назива је чудном. „Једна је ствар заснована на дубоком проучавању природе закључци Дарвинови, а сасвим је друга ствар песничко уопштавање Владичино.“ Он наводи два примера песничког уопштавања сличног Владичином: један из античке књижевности и једну песму Јована Хаџића. Овом микрополемиком Лавров отпочиње анализу рефлекса Његошевог стваралаштва у југословенској критици. Као пример дубоког познавања и високог вредновања Његошевих дела он наводи »Die pecege Literatur der Serben« Јована Ристића, „Историју српске књижевности“ Стојана Новаковића и студију Свеитслава Вуловића у „Годишњици Николе Чушића“.

У анализи „Шћепана Малог“ Лавров се задржава на сизижу, детаљно препричава садржај, а затим говори о месту ова два дела у укупном Његошевом стваралаштву. На самом почетку анализе ове историјске драме он пише како је Његош почетком 1847. године био у Венецији и да је у тамошњим архивама пронашао богат материјал за своје дело. Он истиче да ова драма „има посебан интерес“ за Русе, јер су у њој приказани „пријатељски односи“ који везују Русију и Црну Гору. Успех самозванца Шћепана у Црној Гори он објашњава привлачношћу „имена руског цара“, „моћног противника Османлија, настављача Византије, покровитеља православља“. У овим и оваквим размисљањима има исто толико истине колико и патетике једног славјанофила бескрајно оданог царизму и апсолутизму.

У исто време Лавров посебно истиче високу вредност оних места у „Шћепану Малом“ у којима Његош интерпретира муслиманска предања; ту наводи песме двојице кадија у другом чину и песме имама Хусеина и имама Хасана којима се завршава пети чин. Он њих по уметничкој лепоти сматра равнима Пушкиновим подражавањима Корану. То му даје повод да закључи како је Његош увек био „далек од уско вероисповедних погледа“ и како је он „начело народности стављао изнад вероисповедног начела“. И за њега је „Шћепан Мали“ мање успело дело

од „Горског вијенца“. За ово своје мишљење он дозива у помоћ Јована Ристића и Матију Бана, а позива се и на казивања Љубомира Ненадовића о мишљењу самог Владике. О овом делу имао је посебно високо мишљење историчар Виктор Макушев, који прекорева Русе за равнодушан однос према словенским драмама и мисли да би „Шћепан Мали“ у свему био достојан руске сцене. Лавров с правом мисли да се „поштовани славист“ овако похвално изражавао о овом делу руководећи се његовим садржајем.

Кад говори о форми „Горског вијенца“ и „Шћепана Малог“ Лавров је склон да на њих гледа као на поеме у драмском облику, а не као на драме. Он мисли да у њима нема унутрашњег конфликта, мало је изразито индивидуалисаних ликова носилаца различитих, па и супротстављених начела. У „Горском вијенцу“ то су Игуман Стефан и Владика Данило, делимично Вук Мићуновић и Вук Мандушић; у „Шћепану Малом“, сем главног јунака, то је Игуман Мркојевић. Сви ови ликови, међутим, делују у истом смеру. Он мисли да оба ова дела испољавају „незадовољавајућу композицију са гледишта уметничке целовитости и склада“.*

*

Књига Петра Алексејевича Лаврова „Пётр II Петрович Његош“, владыка черногорский и его литературная деятельность“ на убедљив начин показује како је овај изузетни човек прошао драматичан и необично сложен животни пут. Основна вредност Лавровљеве књиге је у томе што је праћена на поузданом архивском материјалу из Дубровачког архива, из архива црногорског кнеза Николе, Московског архива МИД и Руског архива. Уз то, Лавров као озбиљан истраживач и писац, скрупулозно користи све податке о Његошу до којих су дошли његови претходници, пре свега југословенски. То је омогућило да његова књига буде темељно историографски заснована, чињенички поуздана и истраживачки веродостојна. Његошева личност је осветљена свестрано и из ове књиге израста у свој величини и снази. Ако се има у виду да је ову књигу написао странац на руском језику, који је био трансмисија наше књижевности и културе у европске духовне токове, и то пре више од једног века, онда се може сагледати у пуној мери њена вредност. Синтетичан приказ Његоша владаоца, митрополита, песника и човека био је из-

* У петој глави овог дела књиге Лавров се упушта у полемику око тога да ли је Његош написао „Смрт Смаил-аге Ченгића“ или не. На убедљив начин он показује да Његош није могао бити аутор овог дела. Он то чини анализом језика, стила и композиције Мажуранићевог спева, за који каже да је композиционо веома успео, да је дело у целини романтичарско и, чудно, закључује о Његошу као писцу: „Једном речи, то је био уметник реалист“.

ван стваралачких могућности Петра Лаврова. Али, од људи не треба тражити оно што не могу, већ оно што су у стању да ураде.

Ако је ико у нашој историји и нашој култури био међу жрвњевима нужности и слободе, онда је то био Његош. Нужност га је притискала са свих страна и као владара и као митрополита, и као песника, и као људско биће; слобода га је мамила себи свом снагом, била му је идеал коме је тежио и који за свој народ није достигао. Ако се под слободом подразумева морална снага и обдареност, онда је Његош био слободан. Ако се под срећом подразумева борба непрестана за опстанак, борба којој краја нема, жртвовање свега онога што му је природа подарила, онда је Његош био срећан. У сукобу између нужности и слободе нашао је Његош себе и могућности остварења свестране обдарене своје природе — физичке, емоционалне, интелектуалне и моралне.

Витомир Вулетич

ПЁТР АЛЕКСЕЕВИЧ ЛАВРОВ О П. П. НЕГОШЕ

Резюме

Книга П. А. Лаврова „Пётр II Петрович Негош, владыка черногорский и его литературная деятельность“, опубликованная в Москве 1887 г., состоит из двух частей: в первой части на основании тщательно изученного архивного материала из Дубровницкого и Цетиньского архивов он говорит о государственной и политической деятельности Негоша; во второй части он разбирает литературные произведения митрополита черногорского.

Книга эта изображает убедительно сложную и драматическими событиями исполненную жизнь владыки черногорского и изображает образ Негоша в настоящем и ярком свете. Может быть, ему не совсем удалось в полной мере осуществить единство Негоша правителя Черногории, церковного деятеля и поэта. Для этого был необходим иной подход к теме. Лавров остался беспомощным перед Негошем поэтом, но он познакомит русскую культурную общественность с поэтическими произведениями этого крупного поэта в обширных прозаических переводах самых выразительных фрагментов. И в этом его большая заслуга.